

İÇTİMÂİYÂT MECMUASI

Sene : 1

Temmuz 1333

Sayı 4

İÇTİMÂİYÂT TARİHİ

ONDOKUZUNCU ASIRDA FRANSA'DA İÇTİMÂİYÂT

(Birinci Devre)

Saint Simon ve Auguste Comte

İçtimâiyâtın ondokuzuncu asırdaki terakkiyatında Fransa'nın ne kadar mesaisi bulunduğunu tayin etmek, kısm-ı azamı itibarıyla bu ilmin tarihini yazmak demektir. Zira içtimâiyât Fransa'da ve bu asır zarfında doğmuş ve esas itibarıyla bir Fransız ilmi olarak kalmıştır.

Filvaki hayâtı akvâm hakkında söylenilen her şeye bu nam verilecek olursa, içtimaiyat bugün kendisini irâe eden kelimedenden pek çok evvel mevcut görünür. Filhakika bu nokta-i nazara göre Eflatun ve Aristo'nun siyasi teşkilât ve suver-i muhtelifesi hakkındaki nazariyeleri ilm-i içtimâ'ın ilk tecrübeleri addolunabilir ve bu sûretle addolundukları da nadir değildir.

Mamafih bunların da mühim bir yenilik teşkil ettikleri inkar olunamaz. Zira bir gün içtimâiyâtı da meydana çıkaran tarihî tekâmülden ma'duddurlar. Bunlar da tefekkürün alem-i içtimâîye ilk tatbikini teşkil ederler. Yalnız, tefekkürün bir nevi hâdisata taalluk etmesi yeni bir ilim ihdasını intac etmez. Bundan ma'adâ muayyen bir tarzda taalluk etmesi lazımdır. Tababet de fizyoloji bilinmeden asırlar evvel mevcuttu. Bununla beraber ne kadar hatalar yapmış olsa da, tababetin bir eser-i tefekkür olduğuna ve tıpkı

insan fizyolojisi gibi insanların bedeninde cereyan eden hâdiseleri tedkik ettiğine şüphe olunamaz.

Çünkü usûlî ve müteemmil olsa da sanat başka bir şeydir, ilim başka şeydir. İlim, hâdiseleri sırf bilmek için ve aradığı malumatın tatbikatıyla alakadar olmadan tedkik eder. Sanat ise bilakis bu malumatın neye yarayabileceğini, ne gibi faydalı gayelerde istimal olunacağını, ne gibi muzır tesirler icrâ etmekten men' olunmaları icab edeceğini ve bu neticelerden her birinin hangi tarik ile elde edileceğini arar.

Şüphesiz bu meseleleri halletmek için, icrâ-yı tesir edilmek istenilen şeyler hakkında bir fikir edinmek zarurîdir. Bir şeyin neye yarayabileceğini bilmek için bir dereceye kadar o şeyi tanımak icabeder. Binaenaleyh haddizatında bir takım nazariyeleri muhtevi olmayan sanat yoktur. Fakat bu nazariyeler sanatın bilâvasıta gayesini teşkil etmez. Bunlar tatbikatçı nazarında, gözettiği gayeye vasıl olmak için bir vasitadan başka bir şey değildir. Bu gaye de fiilde bulunmaktır. Usûl dairesinde yani hata tehlikelerini azaltacak sûrette tefekkür edebilmek için insanın önünde vakit olmalıdır. Fiil ise bilakis az çok mübremdir; bekleyemez. Hayat zaruretleri hayatî muvazeneyi -bozulduğu zaman- bilâmühlet yerine getirmeye ve binaenaleyh vakit kaybetmeden bir karar vermeye icbar eder. Demek oluyor ki, tatbikatın istilzam ettiği şeylere tabi olan nazariyeler aceleyle ve muhtasar bir sûrette inşa olunur. Şüphesiz tefekkürden uyandığı mertebede istifade edilmek istenir ve esasen haddizatında kendisine de bir hisse verilmesini talep eder. Fakat diğer taraftan usûlüne hâdim olması lazım gelen gayeye karşı gelmesine ve isti'cal gösteren fi'li ilânihaye muattal bırakmasına müsaade de olunamaz. Ve binaenaleyh az çok had münasibine indirilir. Sağlam bir usûlün istilzam ettiği tedbir ile hareket edemeyeceğinden esbab ve delaîl nokta-i nazarından az şey ile iktifa eder. Bunlar cedelî sûret tahtında gizlenmiş sevk-i tabiîler, ihtiraslar, hazır fikirlerden ibarettir. Bunlar bir şey anlamak hususundaki ihtiyacımızı tayin etmekten ziyade aldatırlar.

İlim, fikir her türlü amelî düşüncelerden tecerrüd ederek, sırf eşyaya bunları tasavvur gayesiyle yanaştığı zaman zuhur eder. Fikir o zaman yaşamak zaruretiyle aceleyle lüzum görmediğinden vaktini istediği gibi istimal eder ve gayr-i makul telakkilere karşı

her türlü tedabir-i mümkinneyi ittihaz eder. Fakat nazariye ile amelîyenin bu sûretle ayrılması daima oldukça ilerlemiş bir zihniyet farzeder. Zira hâdiseleri sırf ne olduklarını bilmek için tedkik etmek, muayyen filan tarzda mevcut olup diğer sûretle mevcut olmadıklarını yani daimî bir tarz-ı vücudları, zarurî münasebetlerin masdarı olan bir mahiyeti hâiz olduğunu bilmekle kabildir: yani kanun mefhumuna vasıl olmuş bulunmak iktiza eder. Kanunlar mevcut olduğunu hissetmek ilmî düşüncüyü meydana getiren âmildir. Halbuki tabii kanun mefhumunun ne kadar betâetle teşekkül ettiği ve tabiatın muhtelif dairelerine ne kadar tedric ile tevessü ettiği malumdur. Bizden pek uzak olmayan zamanda kanun mefhumu madeniyat âleminde bile gayr-i muayyen ve mübhem bir halde bulunuyordu. Hayata ait nazariyelere ancak son zamanlarda girebilmiştir. Ruhîyatta henüz pek nâtamam bir sûrette mevcuttur. İçtimâî hâdiseler âlemine ne kadar büyük zahmetlerle girdiği anlaşılır. İçtimâiyâtın ilmî tekamülün pek genç bir zamanda zuhur etmesine sebep de budur.

Kanun mefhumunun içtimâî âleme bu yeni tevessü'ü gayet hususî mukavemetlere maruz kaldı. Evveleminde bu mefhumun asıl ulûm-i tabiiyede kafi derecede yerleşmiş olması şarttı. Fakat bu şart da kafi değildir. Fikir asırlardan beri âlem-i maddî ile âlem-i beşerî denilen şey arasında öyle bir uçurum görmeye alışmıştır ki bunlardan birinin esaslı mebâdisinin bile diğerine kabil-i tatbik olabileceği kabul edilemiyordu. Bundan, insanlarla cemiyetleri tabiat haricinde bırakmaya, gerek ferdî gerek içtimâî hayat-ı beşer ilimlerini en yüksek ulûm-i tabiiye arasında mümasili olmayan ayrı ilimler telakki etmeye umumî bir temayül hasıl oldu. Çünkü bunları tam manasıyla ilim addedemiyorlar. Mübhem ve teşelsül-i hâdisatı karanlık bir imkana tabi, usulî tahlilden ziyade edebî tasvirleri havî nazariyat zannediyorlardı. Bu mânianın önünü almak için *isneyniyet*³⁸ [*ikilik = dualiste*] hakkındaki fikirleri geriiletmek lazım geliyordu. Bunun için de yegane çare ilm-i beşerin vahdeti, birliği hakkında kuvetli bir his hasıl etmek ve bu fikri vermektir.

38 Daulisme madde ve cevher, ruh ve beden, hayır ve şer gibi iki mebde' kabul eden felsefe mesleği.

Son asrın nihayetlerinde bu şerait mevcut gibi görünüyordu. Eski içtimâî idarenin sarsılması, cemiyetin çektiği musibetlere bir ilaç bulmak için fikri ikaz ederken ma'şerî işlerle de alakadar ediyordu. Diğer taraftan ilmin vahdetini keşfe hacet kalmamıştı. Çünkü ansiklopedistlerin teşebbüsü bu vahdeti ilan ediyordu. O zaman tesisi lazım gelen ilim hakkındaki hislerin ilham ettiği teşebbüslerin husûle gelmeye başladığı görüldü. Bu boşluğu en evvel gören ve bunu doldurmak için en şâyân-ı dikkat mesaide bulunan Montesquieu ile Kondorse olmuştur. Fakat bunlardan hiçbiri meseleyi bütün vüs'atiyle ihata edemedi. Bunlar, içtimâî hâdiselerde bir teâkub mevcut olduğunu pekala hissediyorlardı.

Fakat bu intizam ve bu intizamın mahiyeti, bunu keşfe en müsait tarzlar hakkında sarîh bir telakki yoktu. Binaenaleyh içtimâî hâdiseler hakkında hiç olmazsa mebâdisi ve usûlü itibarıyla tamamen yeni bir ilim ibdâ' etmekten ziyade mahirane ve mübtekir fikirler ortaya koydular. Yazdıkları tecrübeler parlak şahsî eserler olarak kaldı. Fakat ilmî bir an'aneye başlangıç teşkil edemedi. Şüphesiz buna sebep, zamanın amelî düşüncelerinin fikri pek ziyade teşviş etmesi ve alimlere lazım gelen soğukkanlılık ve sukûnetin mevcut olmamasıydı. Muhakkak olan bir şey varsa, o da ihtilal fırtınasının geçtiği zaman ilm-i içtimâî mefhumunun da sanki sihrî bir tesir ile teşekkül etmiş bulunmasıdır.

— 1 —

Bu ilim hakkında ilk olarak düstur vaz' etmiş olmak şerefi Saint Simon'a aittir. Kendisine bu fikri ilham eden, ilmin kudret-i külliyesi hakkındaki imanı olmuştur. Avrupa cemiyetlerinin musâb olduğu hastalığın, her şeyden evvel fikrî teşkilatsızlıktan ileri geldiğini ileri sürerek buna nihayet vermeyi vazife edindi. Ve eski devrin istinad ettiği ve İhtilal-i kebirin sûret-i kat'iyede iflas ettirdiği fikirler sistemi yerine, yeni usûlle hemâhenk yeni bir sistem ikame etmek istedi. Ve bu sisteme lazım olan unsurları ancak ve her türlü hakikatın menbaı olan ilimden alınabileceğini bir bedâhet addetti. Fakat böyle bir iş için en faydalı hizmette bulunabilecek olan tabiat ilimleri değildi. Cemiyetlere tekrar bir vicdan yapmak için her şeyden evvel cemiyetleri tanımak icab-

eder. Halbuki bütün ilimlerden daha elzem olan bu cemiyetler ilmi henüz mevcut değildir. Binaenaleyh amelî bir menfaat icabı bu ilmi bilâte'ehhür tesis etmek lazım geliyordu. Mübdi', sergüzeştçü bir müfekkireye mâlik olan, icâd kuvveleriyle ateş-i dehasını muazzam bir esere hasretmek isteyen Saint Simon, yeni bir Kristof Kolomb gibi henüz meçhul bir alemi keşf ve bunu ilme fethetmek fikriyle musahhar bulunuyordu.

Bu yeni ilme yeni bir isim verdi. *İçtimâî fizyoloji* namıyla tev-sim etti. Bu ilmin mevzû'u içtimâî uzviyetlerin tekamülleri esnasında tedkikidir. Bu sûretle asıl ve hususî fizyolojiden farklıdır. [Saint Simon fizyolojiye bu namı veriyor]. Hususî fizyoloji ferdî uzviyetleri tedkik eder. Zira Saint Simon'a göre cemiyet «ferdî iradelerin keyfiyle hareket eden bir takım canlı mahlukatın bir araya toplanmasından ibaret değildir», cemiyet «âzâsı, kendilerine mevdû vazifeleri az çok intizam ile ettiklerine göre mevcudiyeti az çok kuvvetli veya mütezelzil olan hakikî bir mevcuttur»³⁹. İçtimâî fizyoloji «fertlerin fevkindedir; ona göre, fertler tedkik ettiği içtimâî bünye uzuvlarını teşkil eder. Ve bu uzuvların vazifelerini içtimâî fizyoloji tedkik eder. Nasıl ki hususî fizyoloji fertlerin uzvî vazifesini tedkik ediyor»⁴⁰. Fakat insan cemiyetleri, nev'i kendilerine münhasır orijinal şe'niyetler teşkil etmekle beraber, mütebaki tabiatın tabi olduğu aynı *muayyeniyete* [*determinisme*] tabi olmaktan da hâlî değildir. Bu cemiyetlerin tekamüllerini, fizikî-yi kimyevî alemi idare eden merkez-i sıklet kanununun aynı zaruretle idare eden bir kanun vardır ki o da *terakki kanunudur*. Bu kanun nazarında insanlar aletlerden ibarettir. Arzı güneş etrafında devrettiren ibtidaî kuvveti keyfimize göre değiştirmek nasıl mümkün değilse, bu kanunun tesirinden kendimizi sakınmak ve fiiline hakim olmak da o sûretle iktidarımız dahilinde değildir⁴¹. Bu kanunu düstur haline koyabilmek ve bize emrettiği meşy ve hareketi öğreterek buna itaat etmek... içtimâî fizyolojinin büyük hedefi bundan ibarettir. Buna vasil olmak için ulûm-i tabiiyede olduğu gibi hareket etmek yani müşahede etmek lazım geliyor. Mademki bu kanun bizim eserimiz değildir, bunu

39 Physiologie sociale, t.y.p. 177.

40 Keza. [aynı eser, aynı yer.]

41 Organisation, t.IV, p. 119.

keşf için kendi kendimizi isticvab etmek kafi gelmez. Bu kanunu izhar eden hâdiseleri isticvab etmeliyiz. Demek ki içtimâî fizyoloji her şeyden evvel tamamen müsbet bir sıfatı hâiz olmalıdır. «Bugün diğer nevî hâdiselere ait meseleler nasıl tedkik edilirse, siyasiyat meseleleri de aynı usûl ile ve aynı tarzda tedkik olunmalıdır»⁴². Bu ilim de bir müşahede ilmidir. Beşeriyetin hangi cihete doğru tekamül ettiğini anlamak için mümkün olduğu kadar geniş vekâyi'-i tarihiye silsileleri teşkil etmelidir. Bu yeni ilmin usûlü, mahiyeti itibarıyla tarihî olacaktır. Yalnız tarih bu hizmeti görebilmek için tebeddül etmeli ve ilmî bir şekil iktisab etmelidir. Halbuki bu nokta-i nazara göre tarih henüz tufûliyet devresinden çıkmamıştır. Hiçbir nazariyenin yekdiğerine rabtetmediği bir hâdisat koleksiyonundan ibaret olan tarih, insanlara ne olacağını ve olmuş olanı istintac vasıtasını vermiyor⁴³. Tarih, tasvirî olabilen nokta-i nazarın fevkine çıkmalı ve sûret-i husûsiyede filan veya falan milleti değil, tedricî ve mütamadî meşy ve terakkîsi dahilinde bütün beşeriyeti nazar-ı tedkike almalıdır.

Bu defa, içtimâî hâdiselerin filan veya falan safhasına dair parça parça mülahazalar karşısında değil, ilmî taharriyata tamamıyla yeni bir yol açacak bir teşebbüs karşısında bulunuyoruz. İbdâ'ına lüzum görülen bu ilmin bilahere de hıfzedeceği en esaslî iki mümeyyiz sıfat bile : müsbetlik ve hususîlik sıfatları da sarîh bir sûrette teyid edilmiş bulunuyordu. Alem-i içtimâî, kendine has çehresini muhafaza etmekle beraber, diğer alemlere rabtedilmişti. Yalnız, Saint Simon bu geniş programı icrâya teşebbüs etmekten ziyade ortaya koydu. Saint Simon'un eserinde, bütün içtimâî sisteme kemer taşı addettiği bu terakkî kanununu keşf için usulî bir teşebbüs görülüyor. Bu mesele hakkında ortaya koyduğu mütalaalar her tarafa dağınıktır. Bunlar, seri, pek nâtamam sûrette yekdiğerine rabtedilmiş, muntazam hiçbir delile bağlanmamış hadeslerden ibarettir. Saint Simon'un tasarladığı bu büyük proje ancak Auguste Comte sayesinde bir hakikat olmaya başlamıştır.

Bir cihetten denilebilir ki Auguste Comte içtimâyâtının bütün esas fikirleri zaten Saint Simon'da vardı. Fakat Comte bu fikirleri

42 Science de l'homme, T. XI, p. 187.

43 Keza.

bütün bir ilme nasıl temessül teşkil edebileceğini görmek iktifa etmedi, bu ilmi vücuda getirmek istedi. Bu ilmin usûlünü tarif ve çerçevelerini teşkil etti. Bu ilim o zamana kadar içinde ayrı kısımları henüz görülemeyen gayet mübhem bir halde iken Comte buna müfid taksimat soktu. Bu taksimat kısmen Comte'dan sonra da kaldı. O zamandan itibaren iki büyük şube teessüs etmiş bulundu. Bunlar yekdiğerine sıkı bir sûrette merbut olmakla beraber, ayrı ayrı tedkik edilmeye muhtaçtır. Bu şubeler de *muvazenet* [*stati-que*] ve *hareket* [*dynamique*]tir. Muvazenet-i içtimâiyenin mev-zû'u, tekamülünün muayyen bir devresinde nazar-ı dikkate alınan aynı ve yegane bir muhit-i içtimâinin muhtelif unsurları arasın-daki rabita nisbetleridir. Hareket kanunu, beşeriyeti teşkil eden insan cemiyetlerinin teâkubunun zaman dahilinde hangi kanuna göre tekamül ettiğini arar. Comte ilmin bu planı yalnız çizmekle iktifa etmedi. Bu muazzam eseri bitamâmiha sırf kendi kuvvetle-riyle icrâ etmek gibi bir teşebbüste bulundu. Muvazenet-i içtimâiye üzerine ancak bir takım meseleler gösterdi. Bunların hallerini ka-bataslak irâe etti. Hareket (dinamik) üzerine tekmlil kendi fikrine göre kat'î bir eser bıraktı : Felsefe-i İçtimâiye Dersleri'nin son iki cildi bu bahse hasredilmiştir.

Bu meslekten bugün ne kalmıştır? Şüphesiz, hal-i hazırda ki ilmin tamamen muhafaza edebileceği pek az nazariyelere tesadüf olunur. Belki de pek az tanınmış olan muvazenet-i içtimâiye fas-lında en telkînî fikirlere tesadüf olunuyor. Fakat bütün mesleğe hakim olan meşhur *hâlât-ı selâse* [*troits etats*] kanununa gelince, hal-i hazırda hiç kabil-i müdafaa değildir. Esasen Comte, bu kadar vâsi' bir meseleyi tedkik etmeye kafi malumatı hâiz değildir. Fazla olarak bu meseleyi vaz' için kullandığı tabirler, bunu gayr-i kabil-i hall bir hale koymuştu. Filhakika Comte cemiyetlerin değil, umû-miyet üzere cemiyet-i beşeriyenin tekamülünü idare eden kanunu aramak istiyordu. Beşeriyet sanki mütehakkık bir küll teşkil edi-yormuş ve nev'-i beşer heyet-i umûmiyesiyle hatt-ı müstakim üzere bir meşy ile daima aynı cihete doğru tekamül eden yegane aynı bir cemiyetmiş gibi muhakeme ediyor. Fakat hakikat-ı halde beşeriyet denilen şey aklın yarattığı bir mevcut, cemiyât-ı beşeriyenin heyet-i umûmiyesini irâ'e eden nev'î bir tabirdir. İlm-i içtimâinin meş-gul olabileceği ve olması lazım gelen hakikî tarihî şe'niyetler, aşı-

retler, devletler ve hükümetlerdir. Doğan, ölen, terakki ve tedenni eden bu muhtelif ma'şerî ferdiyetlerdir ve nev'-i beşerin tekamülü bu hususî tekamüllerin muğlak bir sistemidir. Halbuki bütün bu hususî tekamüllerin hepsi aynı istikamette vukubulmadığı gibi aynı bir hatt-ı müstakimin parçaları gibi tamamıyla yekdiğerine rabtedilemezler. Beşeriyet aynı zamanda muhtelif yollar tutmuştur. Ve binaenaleyh beşeriyetin daima her yerde yegane aynı bir hedef takip ettiğini bir mebd'e' olarak kabul eden bir meslek-i felsefî sûret-i kat'iyede yanlış bir esas üzerinde istinad ediyor demektir.

Fakat Comte'un vasıl olduğu müsbet neticelerin nâdiren muhafaza olunabilecek bir derecede olması, eserinin büyüklüğüne helal getirmez. Cemiyetler ilm-i müsbetini tesis için ilk evvel devamlı ve usûlî bir cehd sarfetmiş olan Comte'tur. Şüphesiz Saint Simon bu ilmin mümkün olduğunu ve arzedeceği evsaf-ı mümeyyizeden bazılarını sarîh bir sûrette farketmişti. Fakat bir ilmin mümkün olduğunu söylemek başka bir şey, o ilmi ihdasa çalışmak başka bir şeydir. Yeni bir ilmin ihdasına mani olan mukavemetleri kırmak için yegane çare bu ilmin tesisine kat'î bir meram ile çalışmaktır. Bu ilim bir kere, ne kadar nâtamam olursa olsun, zarurî olduktan sonra yaşamaya başlamış demektir. Ve bu, vaka ile isbat, bütün cedelî muhakemelerden fazla kuvve-i hayatiyesi lehinedir. Ve esasen yapılacak müşkül iş bundadır. Zira hakikaten yaratıcı fiil, zekayı eğlendiren birkaç güzel fikri ortaya koymak değil, bu fikri hem mantıken kabil-i temessül ve hem başkası için kabil-i teftiş bir hale koyacak sûrette eşya ile temasta bulundurarak, intizama rabt ve ibtidai delillere istinad ettirerek müsmir kılmak için elde etmektir. Auguste Comte'un ilm-i içtimâî için yaptığı şey işte budur. Onun sayesinde ki bu ilim, hayat-ı ilmiyenin bir âmili hükmüne girmiştir. Bundan dolayı Comte'u bu ilmin babası addetmek ve yeni doğan bu ilme verdiği *ıçtimâiyât* [sosyoloji] namının kendisine ait bulunması pek muhıktır. Şunu da ilave ediniz ki bütün nazariyatın içinde, birçok hatalar arasında içtimâî şe'niyetin ne olduğuna, bunun asıl mümeyyiz evsafına, bunu tedkik için hangi hal-i fikriyeyi hâiz olmak icab edeceğine dair pek kuvvetli bir his görülür. Bundan dolayıdır ki fikrimizce *Felsefe-i Müsbite Dersleri*'nin son üç cildinin mütalaası içtimâiyât tetebbuatına en

iyi bir medhaldir. Şüphesiz Auguste Comte'u iyi anlamak için Saint Simon'a kadar çıkmak lazımdır. Fakat Auguste Comte üstadına ne kadar borçlu olursa olsun, bizce asıl üstad kendisidir.

— 2 —

Böyle bir eserin devam etmesi şâyân-ı dikkat bir hâdisedir. Saint Simon ile başlayan hareket, muvakkaten olsun, Auguste Comte ve *Felsefe-i Müsbite Dersleri* ile nihayet buluyor. Ne bizzat Auguste Comte, ne tilmizleri bu esere büyük bir şey ilave edemiyollar. Bunlarda amelî siyasî endişeler, ilmî meşgaleler zararına olarak hakim oluyor ve esasen üstadın vefatından itibaren her türlü fikrî hareket tevakkufa uğruyor. Bu sûretle içtimâiyât henüz doğar doğmaz ufki ilmiden nihan oluyor ve bu küsûf lâekal otuz sene devam ediyor.

Bu zamanın kısm-ı azamı ikinci İmparatorluğa tesadüf ettiğinden ilmin terakkiyatına imparatorun istibdadı mani olmuştur zannolunabilir. Fakat sırf idareye müteallık tedâbirin, alimlerin fikirleri üzerine nasıl icrâ-yı tesir edebileceği anlaşılıyor! Esasen asıl içtimâiyât faaliyetinin inhitata uğraması imparatorluktan evveldir. Çünkü *Felsefe-i Müsbite Dersleri*'nin son cildi 1842 senesi çıkmıştır. Hakikat-ı halde bir tedenni olan bu tevakkufun menşei başka şeyde aramalıdır. İçtimâiyâtın doğmasına sebep olan ve içtimâiyâtın yaşamasını temin eden derin sebeplerin kuvvetlerini zayıf ettiklerini kabul etmek lazım geliyor. Restorasyonun ilk senelerinde, akliyûnda hakiki bir vecd ve galeyan husûle gelmişti. Memleketin ahlakî teşkilatını ihya vesaiti sırf akıldan yani ilimden bekleniyordu. Saint Simon, Fouillée, Auguste Comte meslekleri ve içtimâiyât bu fikrî galeyandan doğmuştur. Fakat Temmuz Monarşisi ibtidalarında bütün bu galeyan sükunet bulmaya başlıyor. Bilhassa içtimâî meselelere taaalluk eden tefekkür zevki sanki gitgide zail olmaya başlıyor. Bir nevi zihni uyuşukluk husûle gelir ve bu uyuşukluğu 1848 hâdiseleri muvakkat bir zaman için izale eder. Zannımıza göre 1848 ihtilali, asrın ilk kısmını tezyin eden büyük hareket-i fikriyenin, bizzarûre zayıf bir aks-i sadasından ibarettir. Bundan dolayı bu ihtilalin bu kadar çabuk, bu kadar kolaylıkla önü alınmıştır.

Mamafih bu uzun sükûnet devrinde içtimâiyâta bir cihette hizmet etmiş nazarıyla bakılabilecek yalnız bir eser zuhur etmiştir : Bu da Cournot'nun eseridir. Cournot, *Essai sur le fondement de nos connaissances* nam eserinde usûl-i tarihîden bahseder ve bu hususta söylediği şeyler içtimâiyâta kabil?i tatbiktir. Diğer taraftan, *Enchaînement des idées fondamentales* namındaki kitabın bütün ikinci cildi muhit-i içtimâinin tedkikine hasrolunmuştur. Fakat Cournot'nun istihdaf ettiği gaye yeni bir ilim ihdası veya yeni bir ilmin terakkisi değildi. O yalnız mevcut ilimlerin kendisine verdiği malumatı bir araya toplamak, tensik etmek istiyordu. Bu felsefe-i tarih unsurlarını tarihten, lisaniyattan, iktisattan alıyor. Bu ilimleri, bunları ihata ve vahdete icrâ sûretiyle tahvil ve onlara hakim olacak yeni bir ilim tesisini düşünmüyordu. Tabi'î bu felsefî mülahazalar içtimâiyât an'anesini tekrar bağlamaya kafi gelemezdi. Esasen bu cihetten herkesin merakı o kadar azdı ki bu eserler nazar-ı dikkati bile celbetmedi ve icrâ edebilecekleri ve etmeleri lazım gelen tesirleri de icrâ edemediler.

Mütercimi : Necmeddin SÂDIK

Emile DURKHEIM

(Mâba'dı var)

**